О.М. Гончарова, канд. екон. наук, асист.

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА МЕТАЛУРГІЙНУ ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ

В статті досліджено тенденції розвитку металургійної промисловості, визначено проблеми і причини кризових явищ на вітчизняних металургійних підприємствах, досліджено вплив економічної кризи на українських виробників металопродукції та запропоновано основні заходи для подолання негативних наслідків.

The tendencies of the metallurgical sector are researched, the problems and the reasons of the crisis for national metallurgical enterprises are defined, the economical crisis' influences on national metal-manufactures are researched and the main ways of way out from crisis are offered.

Ключові слова: рецесія, економічна криза, економічний цикл, модернізація, технологічна відсталість

Key words: recession, economical crisis, economical cycle, modernization, technological backwardness.

Металургійна промисловість є однією з тих галузей вітчизняної економіки, що є головним джерелом надходження валютної виручки через свою експортну орієнтованість. Оскільки металургійна промисловість є найбільшим джерелом поповнення валютних резервів країни та надходжень до бюджету, дослідженню її стану та розвитку останнім часом приділяється особлива увага з боку науковців та експертів, що безсумнівно визначає актуальність досліджень та рекомендацій щодо розвитку металургійного сектора економіки.

Різним аспектам розвитку металургійного сектору в різні часи присвятили свої праці такі вітчизняні економісти, як О.Амоша, Ю.Адно, І.Александров, Ю.Єхануров, С.Довбня та інші. Проте, вплив кризових явищ на металургійну галузь на сучасному етапі та пошук оптимальних шляхів і способів подолання підприємствами металургії негативних наслідків як світової фінансової кризи, так і внутрішньої економічної потребує спеціальних досліджень.

В цілому для виробництва сталі характерним є достатньо високий рівень галузевих ринків, що обумовлено цілим рядом факторів. В першу чергу, характерним і визначальним для ринку чорних металів є нестабільність попиту та ціни на металопродукцію. По-друге, металургійній промисловості властива висока чутливість до економічних циклів, а також до кон'юнктури світового ринку металу. Серед особливостей вітчизняного металургійного сектору, так важливо врахувати значну капіталомісткість та високу матеріаломісткість виробництва, що призводить до високого рівня постійних витрат, які значно перевищують відповідні світові показники, і навіть є вищими, порівнюючи з Росією. Звичайно ж, це спричиняє зниження гнучкості

вітчизняних металовиробників та збільшує масштаби негативного впливу кризових явищ.

Поки в країні не існувало проблем із сировинним забезпеченням, що тривало аж до липня 2008 року, відбувалося постійне нарощення обсягів металовиробництва. Це, в свою чергу, відбивалося і на загальному зростанні галузі та ВВП країни. Проте, саме тоді вже виникала загроза для галузі через значну експортну орієнтованість та стрімке зростання китайського металовиробництва, який досить швидко нарощував обсяги виробництва та збільшував частку на світовому ринку металу. Вже тоді необхідно було вживати заходів щодо поліпшення якості та зниження собівартості виробництва металу в Україні, зниження матеріалоємності та проведення модернізації та впровадження енергозберігаючих технологій. Однак, постійне зростання виробничих та фінансових показників вітчизняних металовиробників свідчило про відносно нормальний стан галузі, і відтягувало у строках початок справжнього розвитку галузі, а не лише її підтримання в існуючому стані. Восени 2008 року фінансова криза внесла свої корективи і всі виробники раптово відчули всі наслідки такого байдужого ставлення до власних проблем. За підсумками 2008 року спад виробництва склав більше 13%, такого значного та стрімкого зниження виробництва в цьому періоді не спостерігалося в жодній з країн, що формують десятку світових лідерів з виробництва сталі.

На початку 2009 року ситуація в українській металургії стабілізувалась, а обсяги виробництва навіть трохи збільшились, порівнюючи з останнім кварталом попереднього року. Проте, все ще залишається низьким рівень завантаження виробничих потужностей, а спад виробництва порівняно з аналогічним періодом 2008 року складає майже 40% (в січні-березні 2009 року обсяг виробництва сталі склав лише 6,8 млн. т). Ускладнювало ситуацію також і те, що попит так і залишався на низькому рівні, що сприяло існуванню і надалі низьких цін на металопродукцію в світі.

У 2009 році відповідно до аналізу Всесвітнього банку стан економіки України різко погіршився через негативні умови торгівлі та перепрофілювання потоків капіталу, а найбільший ризик для України створюють фіскальний дисбаланс, викликаний падінням бюджетних доходів, витратні бюджетні зобов'язання і значні фінансові потреби Нафтогазу. Суттєвою проблемою вітчизняної металургії вже понад п'ять років залишається її експортна орієнтованість, тобто її спрямованість на зовнішні ринки – понад 80% виробленого металу спрямовується на експорт, що робить її надзвичайно чутливою до коливань світових ринків чорних металів, а також застосування різноманітних дискримінаційних заходів, зокрема, значну чисельність антидемпінгових розслідувань. Серед проблем, які вже давно зводять нанівець всі шанси вітчизняної металургії претендувати на світові лідируючі позиції слід виділити також і те, що більше половини українського метало експорту складають напівфабрикати, що перетворює країну на сировинний придаток, замість провідного виробника кінцевого продукту.

З початку кризи, про яку оголосило Мінпромполітики в жовтні 2008 року, на металургійних підприємствах України зупинено 15 доменних печей. У вересні обсяги

виробництва чавуну, сталі, прокату скоротилися на 33% відносно середньомісячного фактичного обсягу за 7 місяців поточного року. Замовлення на українську металопродукцію зменшилися в середньому на 50%, а ціна наблизилась до рівня цін у грудні 2007 – січні 2008 року (при збільшенні за перше півріччя 2008 р. витрат на виробництво металопродукції на 59%, за рахунок зростання цін на матеріали, зокрема на газ). За оцінками об'єднання «Металургпром» в результаті погіршення кон'юнктури світового ринку збитки металургійних підприємств України у вересні склали 2 млрд. грн.

За даними Української асоціації металотрейдерів (УАМ) споживання металопрокату в Україні в січні-червні 2009 року знизилось на 54,5% порівняно з аналогічним періодом 2008 року – до 2196,92 тис. т., імпорт – на 75,7% - до 258,12 тис. т.

За шість місяців трубні підприємства скоротили закупівлі вітчизняного та імпортного прокату на 41,3% - до 698 тис. т, будівельні – на 74,4% до 36,831 тис. т, залізничні – на 28,2% до 41,377 тис. т, метизні – на 52,3% до 176,962 тис.т. При цьому, металоторгівельні підприємства, в тому числі малі, знизили закупівлі на 65,6% - до 574,696 тис. т, гірничо-металургійні – на 22%, до 352,520 тис. т, машинобудівельні – на 70%, до 260,801 тис. т.

В тому числі в червні трубні підприємства закупили 140,419 тис. т вітчизняного та імпортного металопрокату, будівельні – 8,113 тис. т, залізничні – 5,865 тис. т, метисні – 41,523 тис. т, металотрейдерні – 94,946 тис. т, гірничо-металургійні – 56,045 тис. т, машинобудівельні – 49,191 тис. т. [2, 1].

Частка металотрейдерів у загальному обсязі споживання на внутрішньому ринку за підсумками шести місяців 2009 року склала 26%, трубних підприємств – 32%, машинобудівних – 12%, гірничо-металургійні – 16%, метизних – 8%, будівельних – 2%, залізничних – 2%, інших – 2% [2].

У першому півріччі 2009 року обсяг металовиробництва знизився на 43%. За 6 місяців 2009 року виплавлено майже 12 млн. т чавуну, 7,3 млн. т сталі без напівфабрикатів, отриманих неперервним литтям 6,7 млн. т , випущено 7,3 млн. т готового прокату, більш ніж 792 тис. т труб і профілів з чорних металів.

Спад промислового виробництва в червні 2009 року порівняно з червнем 2008 року склав 27,5%. Великі і середні металоторгові компанії України в січні-червні 2009 року закупили на вітчизняних металургійних підприємствах, імпортували і реалізували за попередніми даними 458,078 тис. т металопрокату, що на 65,4% менше, ніж за аналогічний період 2008 року.

За шість місяців 2009 року основні метало торговці скоротили імпорт металопрокату на 69,7% до 50,93 тис. т. При цьому в червні цього року компанії закупили 68,933 тис. т металопрокату, в тому числі імпортували 5,556 тис. т, придбали в українських підприємств 63,38 тис. т.

Серед причин дестабілізації металургійної галузі України можна виділити наступні:

- різке та стрімке скорочення попиту (особливо з боку будівельної індустрії) і цін на метал у світі (в середньому на 20% з серпня 2008 р.), викликаний глобальною фінансовою кризою та різким сповільненням темпів світової економічної активності;

- посилення конкуренції на зовнішньому ринку з боку Китаю та Росії;

- зниження внутрішнього попиту в Україні через скорочення будівництва в країні (як основного споживача) і купівельної платоспроможності;

- стрімке зростання цін на сировину та енергоносії (протягом 2008 року зростання цін на залізорудну сировину на Україні склав 72-130%, на кокс – 107%, на енергоносії – на 37-48%);

- технологічна відсталість виробництва сталі (в Україні 44,8% сталі виплавляється в мартенах, якщо в Росії 16,4% і до 2010 року очікується повне припинення, і лише 3,8% в електродугових печах, в той час як в Росії 26,6%);

- низька енергоефективність, тобто дуже висока енергоємність виробництва сталі – на одну тону витрачається 28,8 МДж енергії (в ЄС та Китаї – на 20% менше), а на одну тону чавуну – 520-550 кг коксу (в ЄС та Китаї всього 350-400 кг).

Всі ці причини вже давно існували, і з кожним роком лише підвищували ризик настання кризи в металургії, а каталізатором її стала світова фінансова криза. Зниження темпів росту світової економіки і рецесія в ряді країн суттєво вплинули на скорочення попиту на сталь в усьому світі, навіть у Китаї. Дефіцит кредитних коштів, необхідних для реалізації розширення та вдосконалення виробництва, технічного переозброєння та модернізації, різко скоротив інвестиції в металомісткі проекти, що знову відклало в часі модернізацію галузі.

Як наслідок, через скорочення світового попиту на метал та зниження цін на металопродукцію на світовому ринку з літа 2008 року українська металургія отримала суттєве скорочення обсягів продажу. Спостерігалося зниження обсягів експорту – в серпні порівняно з липнем зменшення на 23%, а до кінця року ще на 11%. Як наслідок, через зниження цін і зростання витрат, відбулося і збільшення імпорту металопродукції, оскільки дешевше було придбати в Росії, ніж виробляти самостійно (імпорт з Росії зріс на 26%), а також додався дешевий китайський метал. В той же час відбувається падіння експортних цін на 35-63% залежно від виду металу та внутрішніх цін на 14-29%, через це скорочуються обсяги реалізації, а відповідно через неможливість реалізувати продукцію зупиняється виробництво, у вересні було зупинено 17 із 36 діючих доменних печей. Відбулося зростання рівня витрат на виробництво до рівня цін на метал – рівень собівартості випуску квадратної заготовки на вертикально інтегрованих меткомбінатах зараз складає 500-520 доларів за тону, тоді як її ціна на ринку значно нижча. Рентабельність металургії скоротилась з 25-30% до 7-10% і нижче. У підсумку збитки металургійних підприємств України лише у вересні 2008 року склали 2 млрд. грн. (біля 350 млн. доларів). За підсумками року збитки склали більше 5,7 млрд. грн. За результатами 2008 року експорт прокату знизився всього на 5% (до 11,7 млн. т), а слябів і заготовки навпаки зріс на 19%. Зростання

імпорту за цей період порівняно з попереднім роком склало 35%, причому імпорт з Росії зріс на 52%, а з Китаю на 20% [2].

Звичайно ж такі негативні тенденції спричинили різке скорочення інвестицій в галузь. Проте, не можна сказати, що інвестиційна діяльність внаслідок кризи заморожена повністю: лише за перший квартал 2009 року було освоєно більше 30 млрд. грн. капітальних інвестицій, однак спад інвестицій в основний капітал за перший квартал склав 39,5%, причому в промисловість інвестиції скоротились на 35,7%. Майже повністю скоротився притік іноземних інвестицій, який за перший квартал лише скоротився на три чверті. Ще одне підтвердження інвестиційного падіння – скорочення імпорту машин і обладнання в першому кварталі 2009 року на 62%. Як наслідок виникло суттєве заморожування будівельних об'єктів – обсяг робіт за перші чотири місяці на 56% менше за показник минулого року. Якість таких робіт відображається і на відсутності замовлень на металоконструкції чи арматуру. Схожа ситуація склалась і в сусідніх країнах – через відсутність попиту українські підприємства наповнили лише на 7% від річної квоти поставок арматури на російський ринок.

В цілому споживання металопрокату впало на 57%, причому більш за все в таких галузях як будівництво (на 78%), хімпром (на 87,5%) і машинобудівництві (на 71%) спад продажів у внутрішній метало торгівлі (66%) повністю відображує ці провали. Таким чином, падіння продажів спостерігалось і до кінця року, у порівнянні з минулим роком окремі місяці демонстрували вдвічі менший обсяг випуску. Зростання можливо відбуватиметься з початком 2010 року і ситуація в гірничо-металургійному комплексі дещо стабілізується.

Тим більше, що очікується пожвавлення інвестиційної активності через проведення в Україні Євро-2012. Проте, навіть з пожвавленням інвестиційної активності з початку 2010 року суттєвий провал в інвестиціях не буде повністю компенсований до початку 2012 року, причому інвестиційний попит прямо чи опосередковано (через машинобудування) забезпечував не менш однієї п'ятої споживання вітчизняної металопродукції. По-друге, суттєві скорочення внутрішніх ринків навряд чи можна буде співставляти з обсягами по Євро-2012.

Підбиваючи підсумки 2009 року аналітики зазначають, що найбільш постраждали від кризи Макіївський металургійний комбінат, Арселор Мітал Кривий Ріг та Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча, які знизили обсяги виробництва на 29%, 23% та 19% відповідно. В той же час в грудні українська металургія продемонструвала явні ознаки одужання. Середньодобовий обсяг виробництва сталі склав 65,5 тонн – на 23% більше показника попереднього місяця та на 27% вище показників, що очікувалися Мінпромполітики. Більш того, найбільш впевнене зростання в грудні показали ДМК ім.Дзержинського (+53% до листопада), ММК ім.Ілліча (+40%) та Арселор Мітал Кривий Ріг (21%).

Нинішнє зростання виробництва і продажів стало можливим лише за рахунок низьких цін на український прокат. Вертикальна інтеграція дозволила українським

металургійним підприємствам швидко опустити ціни на сировину, в той час як ціни на сировину на світових ринках знижувалися повільніше, ніж на внутрішньому.

Не зважаючи на сприятливу ринкову кон'юнктуру, говорити про остаточне завершення рецесії на світовому ринку сталі поки рано. Ріст попиту і виробництва є скоріше технічним явищем, ніж тенденцією. Не виключено, що за підсумками січня обсяги виробництва і продажу української металопродукції виявляться нижче грудневих внаслідок падіння ділової активності на початку-середині січня, а також через проблеми з поставками природного газу в першій декаді січня. Подальшого зростання виробництва і продажів слід очікувати в квітні-травні теперішнього року. Очікується, що рентабельність таких комбінатів, як Арселор Мітал Кривий Ріг, Азовсталь, ММК Ілліча, Єнакієвський МЗ та Алчевський МК залишиться на рівні 15-20%.

Для вітчизняної економіки проблеми у галузі, яка створює близько 7% ВВП країни, 22% промислового виробництва і 40% експорту стали ключовим фактором розростання внутрішньої економічної кризи. Подолання кризових явищ в економіці неможливе без стабілізації ситуації в цьому секторі. Будучи стратегічною частиною національного виробництва, вона є ключовою базовою галуззю промисловості і загалом економіки країни, яка поряд з іншими визначає стан соціально-економічного розвитку держави. Закономірно, що глибоке падіння обсягів виробництва в даному сегменті стало одним із найважливіших чинників розгортання кризи. У першому півріччі саме металургія внесла більш ніж 10% у 30-відсоткове загальне падіння промисловості. Вітчизняна металургія, будучи залежною від зовнішніх факторів в більшій мірі, ніж будь-яка інша країна, досить глибоко і болісно реагує на світові тенденції. Світова ж чорна металургія наразі знаходиться у важкому стані, хоча є підстави говорити про досягнення дна спаду на рівні 80% від обсягів виробництва пікового періоду. Водночас, різні країни постраждали неоднаковою мірою. Показники виробництва сталі в Україні є дещо кращими, ніж в розвинутих країнах, проте, гіршими, ніж у її головних конкурентів. Фундаментальною причиною спаду світової чорної металургії є спровокована фінансовою кризою низхідна фаза чергового циклу розвитку даної галузі. Негативна динаміка тут спостерігається вперше за останні десять з лишком років, коли в світі вирувала азійська криза. Тоді спад виявився тимчасовим, після чого почався новий виток активності, що завершився в минулому році. Як і всі попередні цикли, нинішній мав ряд рушійних факторів: стрімке зростання цін на нафту, що дозволило азійським і африканським видобувним країнам фінансувати реалізацію великих інфраструктурних проектів; агресивна індустріалізація країн Азії, насамперед Китаю; загальне підвищення добробуту країн, що виявилося у збільшенні споживання металу на душу населення.

Нинішній цикл виявився схожим на попередні, однак, за своїм масштабом був унікальним. За шість років випуск сталі збільшився майже на 490 млн. тонн або на 60%. За темпами росту даний злет можна порівняти лише з повоєнним відновленням світу. З тих пір піднесення ринків металопродукції відбувалися помірними темпами, не

більше 5-7% у пікові періоди. Як правило, період підйому сектора триває довше, ніж спад, однак менше, ніж період стабілізації. В історії глобального ринку металопродукції не було тривалих спадів виробництва. Найбільш значними були падіння в роки рецесії в країнах Заходу, пов'язаних з енергетичними кризами. Ще одне падіння було на початку дев'яностих років, і воно було пов'язане з економічною кризою країн СНД та Східної Європи. В той же час досить тривалими були періоди стабільності, коли попит і пропозиція залишалися збалансованими. Ці періоди тривають від двох до семи років.

Період з кінця 2005 року по вересень 2008 року був одним з найсприятливіших на світових ринках металу за останні кілька десятків років. Вартість продукції за цей час виросла у два-три рази, досягнувши свого максимуму. Таке пожвавлення було обумовлене будівельним бумом у нафтогазових країнах, стрімким зростанням азійських країн, а також підвищенням рівня життя населення у світі, що розширювало попит на житло та автомобілі. Особливо важливими для України є ринки Північної Африки та Близького Сходу. Уряди цих країн вирішили спрямувати значну частину коштів у інфраструктурні проекти, що й створило ажіотаж на ринку металопродукції даного регіону. Проте, через фінансову кризу ключовим фактором стало різке звуження попиту на металопродукцію, що спостерігалося в усіх регіонах. Особливо різко попит зменшився у державах, що спеціалізуються на видобуванні нафти та газу. Звуження попиту загострило конкуренцію: на ринку залишилися лише ті учасники, які мінімізували собівартість продукції.

Основним фактором, що сприяв кризі в металургійному секторі, є висока енергоємність продукції через застарілі технології та значний знос основних фондів. Загалом вітчизняні металургійні підприємства витрачають майже вдвічі більше енергії, ніж їхні конкуренти. При цьому вітчизняні підприємства щорічно споживають 6-7 мільярдів кубометрів газу, тоді як більшість світових виробників уже давно відмовились від використання цього енергоносія.

Також не сприяло виходу з кризи відсутність швидкої, адекватної та ефективної антикризової політики. Натомість, конкуренти вітчизняних металургів (турецькі, російські та китайські компанії) отримали певні переваги в тарифах за допомогою антикризових заходів. Завдяки цьому собівартість продукції в Китаї знизилась на 27%, в Туреччині на 31%, в Росії на 30% на тонну. Вітчизняним же вдалося скоротити собівартість на тонну лише на 15%. Перше півріччя 2009 року стало для вітчизняних металургійних підприємств періодом адаптації до нових умов на зовнішніх ринках. Швидкого відновлення не відбулося, проте тенденція до покращення почалась, до того ж наростити виробництво вітчизняним компаніям дозволяє відновлення сприятливої кон'юнктури на світових ринках металопродукції. Проте, сподіватись знову на поліпшення світової кон'юнктури не варто. Необхідно терміново вживати заходи для поліпшення ситуації на підприємствах сектору. Серед першочергових необхідно проводити модернізацію і принципово технологічне оновлення виробництва; змінювати структуру виробництва в сторону зменшення в ній напівфабрикатів та збільшення продукції на внутрішні ринки; суттєво знижувати собівартість виробництва, оскільки

вона значно перевищує показники конкурентів. Доки не будуть реалізовані ці напрямки, жодна антикризова політики не допоможе здолати причини кризи, а лише згладить наслідки. Саме тому потрібно проводити комплексно заходи з поліпшення ситуації в секторі, причому зважати на усунення причин негараздів, а не маскуванням їх чи зниженням негативних наслідків.

Література:

1. www.ukrstat.gov.ua - Офіційний сайт Державного комітету статистики
2. www.prometal.com.ua – Сайт періодичного видання “ Метал ”
3. www.steel.org – Сайт Американського інституту чавуну і сталі
4. www.worldsteel.org – сайт Міжнародного інституту чавуну і сталі